

Intervju med Oskar Sjöholm, född 1881 i Moviken.

Moderns födelse-
år uppgivet till
1861 vid inter-
vju nr 2.

Oskar Sjöholm föddes år 1881 i Moviken, där hans fader var rost-
ugnsmästare vid masugnen. Fadern hette Johan Arvid Sjöholm och
var född 1859. Han avled år 1900 i dubbelsidig lunginflammation.
Moderns namn var Maria Margareta Kurman, född 1860, död 1900.
Hennes fader kallades "Kungen" och efter den plats där hans stuga
låg, har Kunghagen uppkallats. I familjen fanns 6 barn, av vilka
Oskar var äldst. Ett av syskonen dog i 2½ års ålder i hjärnhinne-
inflammation. (De andra dog 1901, 1912, 1921 och 1935.) Sjöholms
bodde i en stuga i Brönan, ovanför Oskars nuvarande hem. När båda
föräldrarna dog år 1900 var Oskar 18 år och den yngsta 6. Barnen
skingrades vid dödsfallen och utplacerades på skilda håll. Oskar,
som då arbetade i masugnen, ackorderade in sig i en grannfamilj,
Olle Vik i Brönan, där han bodde i 4 år. Han gifte sig 1907 med
Anna Sundin född 1885, även hon från Moviken. Hon avled efter
45 års äktenskap. (År 1949 enl. intervju nr 2.)

År I S:s ungdom tog bolaget hem diverse varor: korn, råg, malt,
salt samt sill och strömming. Fisken var dålig, ty bolaget köpte
vad andra ratat. Säden hämtades ut den 1:a i månaden vid magasinet
nere vid kajen. Kornet kostade då 6 kr per hl, rågen 9 kr hl. Fisk,
salt och malt hämtades i magasinet vid kolhuset. Saltet kostade
30 öre för 5 l, fisken gick till gångbart pris. Säden forade man
till kvarnen för att mala. 1906-07 upphörde dessa magasinsuttag,
då bildades konsumtionsföreningen. Affären kom 1907 och fanns
kvar till för ca 5-6 år sedan.

Kött äts sällan i föräldrarhemmet. Någon gång hände det att bolaget
slaktade ett djur. Då blev det auktion, där man fick rypa in vad
man ville ha. S minns särskilt det buffeloxkött, som fadern brukade
komma hem med. Det var mycket gott att äta med potatis och lämnade
hela pannan full med flott. S har varit med om tider, då det endast
fanns vatten och potatis på bordet. Om man inte hade tillräckligt
med mjölk till gröten, kunde man göra s.k. kallskål: den bestod
av svagdricka och socker eller lingönsylt med vatten och socker.
De värsta kristiderna i hushållet var under första världskriget.
Fru S låg då på lasarettet. Hon skrev hem för att be mannen skaffa
henne litet smör; på lasarettet fick hon endast en talgbit på brö-
det. S lyckades också köpa 1 kg smör för 20-25 kr åt henne. Under
kriget hade man ersättningskaffe t.ex. på humle eller maskros^{fötter}~~skakar~~.
Vid 11 års ålder började S arbeta i masugnen som malmskjutare. Han
gjorde sitt första dagsverke vid 14 års ålder; motade oxar mellan

Moviken och Strömbacka. Betalningen var då 28 eller 32 öre per dag. Från 21 års ålder fick man full dagspenning: 1 kr på sommaren och 75 öre på vinter (då man bara arbetade under de ljusa timmarna.) S hjälpte även sin fader med diverse skogsarbete. Då han var 15 år körde han timmervagnar för 40 öre dagen. Vagnarna drogs av oxar eller hästar halvvägs till Strömbacka, där avbyte skedde och dragdjur från Strömbacka tog vid. Vid järnkörning drog dock djuren hela vägen upp. På tillbakavägen skulle man ha bakfora: bräder osv. De sista 20 åren masugnen gick arbetade S som ångmaskinist, därefter sysslade han med byggnads- och snickeriarbeten: har takat alla hus i Moviken samt satt in fönster osv. 1923 och 1926 var S nedskickad till Iggesund, första gången på byggnadsarbete, andra gången i järnverket. Dessa år fanns inget arbete i Moviken men rådde brist på arbetskraft i Iggesund. Under sina arbetsår har Sjöholm aldrig upplevt en semester!

Masugnsarbetarna var förr av 2 slag: ordinarie och extra. De ordinarie lönades med bostad och koföda till en ko men hade 10 öre mindre dagpenning än de extra, som bara hade bostad. Alla hade 12 timmars arbetsdag. Det var kontinuerlig drift med 8 timmars skift för 2 skiftlag. 1918 kom 8-timmarlagen. Till början av 1900-talet drevs masugnen enbart med vattenkraft, därefter fick man ångmaskin men på vårarna då det var mycket vatten, användes vattenkraft. Vattnet kom från Gråsjön till dammbyggningen och leddes därefter i underjordisk tunnel ned till dammen. Då fanns ett stort vattenhjul i ett hjulhus i masugnen. På vinternätterna skulle pojkarna hålla hjulet rent från is genom att värma det med hettegel. I hjulhuset trodde man det spökade.

Masugnen och rostugnen var byggda 1796. 1903 var ugnen utbränd. S var med då man detta år rev hela anläggningen med undantag av järnkolonnerna till kransen. 4 pålar i vart hörn höll dessa på plats medan man murade upp en ny pipa. Den nya masugnen fick 4 formor, den gamla hade blott 2. Den nya gick sedan 3 år i sträck men behövde sedan ramas om invändigt. Eljest gick den ca ½ år varje år till den lades ned 1937. Under den gamla rostugnen sades ligga en ännu äldre, lägre ugn. Dessutom har det berättats för S av de gamla, att före 1796 en masugn fanns högre upp på backen, från vilken malmen sköts till kransen. Förr var det mycket livligt i Moviken. Förutom masugnen fanns nere vid sjön 7 kolugnar. Till dessa flottades fram kolved, som togs upp på höstarna. Den färdiga kolen kördes till kol-

Byggnadsmästare
fredén från
Västerås
skötte om-
byggnaden.

huset. Det var Movikens änkor som skötte eldningen av kol-
 ugnarna. För detta fick de 5 öre i timmen per ugn; en del
 skötte samtidigt 2-3 ugnar. Änkorna arbetade 12 timmar per
 dag i 5 eller 6 timmars skift. Änkorna hade "handräddning"
 från bolaget: de fick bo i ett änkehus samt hade som "gra-
 schal" 5 kr i månaden.

Då S föddes var Bovallius inspektor ~~präm~~ i Moviken. 1894
 blev han förvaltare på Strömbacka. Då kom Jakobsson i hans
 ställe. Han stannade till 1898 då han avskedades: han hade
 då beordrat en skeppare att i full storm gå ut med en präm,
 som var lastad en fot lägre än brukligt. Kommen ut på Dellen
 sjönk prämen. Båten och besättningen räddades genom att Per
 Hansson i tid lyckades kapa trossen mellan präm och båt.
 Denne Jakobsson var ett "äkta råskinn", ett "odjur i människo-
 hamm". Han ville att "man skulle gå med mössan under armen
 och bocka och buga". En tid innan olyckan med prämen in-
 träffade hade Jakobsson avskedat maskinisten på Tamm, Nordal.
 Då Nordal slutade, förutspådde han att även Jakobsson skulle
 tvingas lämna bruket snart. Så skedde också och Jakobsson
 for till Amerika, där han avled för några år sedan. Han
 efterträddes av inspektor Lagerholm, som blev kvar till 1919,
 då han avled. Lagerholm var snäll och hjälpsam samt skyddade
 sina arbetare, men ombytlig till humöret, en "rytmaskin".

I S:s ungdom fanns och användes på kontoret i Strömbacka
 en batong, tjurpes kallad. I Moviken fanns ingen sådan.
 I Moviken fanns ingen samlingslokal förrän 1903, då bolaget
 ordnade med en sådan i gamla skolan. Detta hände då logen
 391 Movikens Framtid inom Godtemplarorden stiftades. S var
 en av chartermedlemmarna som startade logen och han var med-
 lem till 1906.

När ungdomarna ville dansa, fick de hyra in sig i någon gård
 i trakten. Sommartid drog de ofta upp till vallarna: Sumås-
 vallen eller Lyckevallen. Där brukade finnas 4-5 bodflickor.
 Men ca 25-30 pojkar kunde komma från olika socknar ibland.
 En gång fanns 7 dragospelare samma kväll på en vall "men dom
 tröttna på slutet".

S berättade även de två historier, om sitt brutna ben samt om
 arbetaren som skulle få stryk av inspektoren, som Märta Skarp
 nedtecknat i Hälsingerunor 1966, sid 135 f.

Intervju med Oskar Sjöholm, f. 1881 i Moviken.

(Nr 2)

Oskar Sjöholms farfar hette Johan Sjöholm, död 1893. Han var bror med masmästare Sjöholm i Moviken. Farfadern arbetade i masugnen och på senare tid fiskade han åt bolaget. Han hade ursprungligen kommit från Österby. Oskar Sjöholms morfader invandrade från Voxna. Han hette Dalberg, men efter exercisen tog han sig namnet Kurman. Namnbyte efter militärtjänstgöringen var vanligt förr.

Bland masugnsarbetarna kunde lönen skilja något, ca 5-10 öre. De högst avlönade var hyttvärden, rostugnsförmannen och förmannen vid malmkrossen. Mellan 1:e och 2:e maskinist skiljde lönen 10 öre.

Förr var mycket "löst folk" i Moviken. De brukade arbeta med att draga kolved osv, men den bofasta befolkningen "levde och dog i Moviken". 1898 utvandrade några till Malmberget, men eljest vet Sjöholm inte att någon sökt sig bort från bruket. Till en masugnsarbetares lön hörde fri bostad samt en "bostadsförmån" med 2 tunnland jord som koföda. Veden köpte man billigt: 67 öre famnen.

År 1894 byggdes Vitkasern. Byggnadsmaterialet var slaggsten som göts till 9x18 tums storlek, de vägde 50 kg styck. I pipan flöt slaggen ovanpå järnet och tappades i en särskild öppning. Ca 4 var 4:e timma tappades järnet ut. Några brännskador skedde sällan därvid.

Sedan masugnen byggts om 1903, kunde driften ökas med ungefär det dubbla. För arbetarnas del ledde detta till höjd dagspenning. Efter omläggningen kom litet mer folk till Moviken. Några nya byggnader tillkom också vid samma tid. 1904 eller 1905 byggdes det nya skolhuset och 1906 invigdes den nya flaggan vid skolan. Samtidigt byggdes skolkasern, lärarbostaden. 1906-07 uppfördes en kasern för arbetare något bortom skolhuset. 1905 byggdes en tvåfamiljskasern utmed Fönebovägen.

Då masugnen blåstes ner, delades varje år ut öl, sill och brödkakor till arbetarna. Detta skedde i kalkboden. Händelsen kallades drevöl. Brödes bakades och ölet bryggdes då i brygghuset vid masugnen.

Även vid midsommar delade bolaget ut sill och brödkaka samt öl, som man fick i en hämtare. På midsommarafton restes en majstång, vilken barnen hjälpte till att kläda. Sedan blev det logdans i

gamla danslogen hela midsommarhelgen. Ofta gick man upp till Strömbacka till midsommar, där gick det livligt till. Ibland hände det att förvaltar Bovallius måste stänga logdörrarna då det blev för bråkigt! Det var ofta "kalabalik" vid danserna i Strömbacka, då "olika sockenlag kom i lag". Det var inte ovanligt att man var utrustad med revolver och efter en sådan dans, minns Sjöholm att "taket såg nästan ut som ett såll av revolverkulor". Då gällde det "att ha ögon på sig".

På danslogen i Moviken var det då och då dans på vanliga söndagar också. Men då gick ungdomen dit olovandes. En gång höll man till på en halmloge och dansade och hade tänt en fotogenlykta. Då kom rättaren och en stalldräng dit! Rättaren blev arg över tilltaget, men då han gick in i mörkret på logen var det någon som gav honom ett ordentligt slag - då avlägsnade han sig hastigt! Och dansen fortsatte. Annars var det just inte så mycket slagsmål i Moviken, men "örfilarna kunna sitta löst" och det kunde bli "kalabalik" om utsocknes folk kom till Moviken. Det var "inte riktigt vänligt" mellan folk från olika byar. Om Movikenborna skulle till någon annan ort för att roa sig, fick de gå till fots, ty varken cykel eller spark fanns.

Godtemplarlogen bildades 1903, och Sjöholm var ibland med på deras lustturer. Ofta kunde han inte deltaga på grund av skiftgången. Lustturererna företogs ofta på lövad präm efter Tammen. Norrboborna brukade bjuda in folket från Moviken till dans i Gammelsträng eller Hallbovallen på söndag eftermiddagarna.

Då vi talar om sjön, berättar Sjöholm om en dag han aldrig kan glömma: 12/7 1891. Då drucknade tre pojkar i Dellen. De hade kommit med "Dellen", efter vilken de bundit sin eka. Vid "Kråkan" skulle de hoppa över i denna för att ro till Fönebo eller Björnsbo. Men ekan kantrade och de hamnade i vattnet. En av dem kunde simma, men eftersom de var berusade drucknade de. Pojkarna hette Gustaf Prins, Carl Fröberg och Lars Vickberg, alla i 20-25 års ålder. Sjöholm minns så väl hur farfadern kom in på natten och ropade på sin son, att de måste ut och dragga. De hade nämligen en båt i lag. Sedan blev det "osovet" den natten, berättar Sjöholm. Pojkarna hittades dagen därpå. Det sades då, att Carl Fröberg var skendöd för han var så röd i ansiktet. Man lade honom på logen, och då började blod rinna ur näsa och mun och först då avled han.

Förr var det vanligt med skjutvapen i så gott som alla gårdar, för jakten var fri. Sjöholms fader jagade mycket med hund: hare,

tjäder, hjärpe, änder samt en och annan räv. Han brukade jaga på sina lediga eftermiddagar. Några älgjakter minns Sjöholm inte från denna tid, och tror ej det fanns älg då. Sedan bolaget infört en mer rationell skogsdrift, försvann all skogsfågel. Även fisket var fritt på denna tid och man utnyttjade ofta denna rättighet.

De neda epidemier som hemsökt Moviken är "ryska snuvan" och "spanska sjukan". Ryska snuvan florerade i Sjöholms barndom. Inspektoren visste emellertid råd. Han köpte hem sprit åt arbetarna och lät dem dricka så mycket de ville, bara de inte försakade arbetet! Spanska sjukan kom 1918, men berörde Strömbäcka värre: där begrovs 9 personer en och samma söndag. Sjöholm hade sjukdomen 3 gånger. Den yttrade sig i huvudvärk, näsblod, kräkningar och orkeslöshet och "satt i länge".

År 1904 flyttade Sjöholm in i ett rum i övre våningen på Vitkasern. Då han gifte sig 1907 flyttade hans hustru dit. Året därpå flyttade de till Fönebo, men kom tillbaka till Moviken 1911. De bosatte sig då i Högmyra, där de hade ett jordbruk med 1-2 kor samt gris. Djuren skötte hustrun om, men de hjälptes åt så mycket som möjligt. Stugan var naturligtvis helt omodern, så de bar ved och vatten. Bröd bakade fru Sjöholm i spisens stekugn. ~~Efter~~¹⁹⁴¹ flyttade de till Sjöholms nuvarande bostad i Moviken.

Kosthållet i barndomshemmet var enahanda: "strömming och potatis eller potatis och strömming", som Sjöholm uttrycker det. Till kvällen åt man alltid vattgröt och kallskål. En köttbit kunde förekomma någon gång, men senare började en slaktare åka omkring och på så vis blev maten mer varierad. De hade det dock knappt med pengar. Fru vävde en del sommarkläder, annars inhandlades kläder vanligtvis i handelsboden. Sjöholms hade inga barn, men i andra familjer kunde det finnas ca 10 stycken.

Utanhör stugornas broar lades förr granris och jord i en "dünge", på vilken all slask slogs. Den luktade illa på våarna och dit kom mängder av flugor sommartid. Innehållet i dungen kördes ut på potatisland osv.

Masugnsarbetarna tvättade sig var lördag i en balja i hemmet samt bytte kläder. Kläderna skurades med såpa eller kokades i asklut, vilken erhöles då man kokade aska i vatten och silade ifrån vattnet. Var vecka skurades trägolven i hemmen. Då slog man ut varmt vatten på golvet samt strödde ut fin sand, vilken med en björkriskvast gnedes omkring - då blev det vita golv'. Vid midsommar "strök" man asplöv och lade på golvet samt hade

lövbuskar på olika ställen inomhus.
Till jul skaffade man julgran om det fanns barn i huset. Julgransljus stöptes hemma. I Sjöholms föräldrarhem hade man varken julklappar, julbock eller jultomte. Men på juldagsmorgonen fick de kaffe och en julkuse av vetebröd och på kvällen äts lutfisk och gröt. Någon julotta upplevde Sjöholm ej förrän i 20-årsåldern, då han var i Strömbacka. Eljest var midsommar och jul "storhelger" och några andra högtider firades ej. Påsk och pingst t.ex. var som vanliga söndagar. Födelsedagar eller namnsdagar firade man inte utan det var "rena oxveckorna mellan jul å messommar". Man gick emellertid ofta och hälsade på hos varandra i gårdarna, mycket mer än nu. "På söndan bruka folk gå till varandra hur som helst". "Du kan väl gå åt mig på sunnda?", brukade man säga. (Sunnda'är ett gammalt uttal, enl. Sjöholm). Ungdomen var också mer "samlad" förr än nu, och alla pojkar och flickor i trakten "var i lag". Sjöholm minns ej att man talade mycket om vidskepelse eller att det skromtade förr. Självt har han aldrig trott på dylikt...

I sin ägo har Oskar Sjöholm två föremål, som han är särskilt rädd om, och vilka han tagit till bostaden i Friggensund. Det bästa är en porslinsmugg, tillverkad av Porslinsaktiebolaget i Göteborg, modell: Tärnan. Den köpte Sjöholm 1905 i affären i Skålsvedja för att använda som dryckeskärl eller till bringare. (Detta år flyttade han från inackorderingen till Vitkasern.) Det andra föremålet är en ljussax i mässing, som Sjöholm ropade in på en auktion i Fönebo 1909 för 25öre.